

STANKO CAJNKAR-SEDEMDSESETLETNIK

Pripovedno in publicistično delo S. Cajnkarja je razmeroma obsežno, omenjajo ga tudi naše najnovejše slovstvene zgodovine. Kljub temu se zdi, da je premalo znano in priznано, zlasti med našim mlajšim rodом. Vzrokov za to je več, eden med njimi pa bo tudi Cajnkarjev način pisanja in prikazovanja življenja. Tega se pisatelj sam zaveda in pravi, da so njegove leposlovne stvaritve namenjene študentom, profesorjem, duhovnikom in nekaterim drugim, dokaj redkim izobražencem, ki v knjigi ne marajo hrupa, zločinov, umazanij in dvoumnosti; njegove kmečke zgodbe (*Križnarjevi, Po vrnitvi, Sloven iz Petovije*) pa so namenjene bralcem na deželi.

Pisateljeva sedemdesetletnica nam daje priložnost, da vsaj v glavnih obrisih predstavimo njegovo življenje in delo.

Cajnkar je doma v Slovenskih goricah (Savci 28, Tomaž pri Ormožu), rojak in po materi celo daljnji sorodnik pisatelja Ksaverja Meška. Rodil se je 25. aprila 1900 v kmečki družini, ki je štela enajst otrok, med katerimi je bil Stanko najstarejši. Kljub trdemu kmečkemu delu se mu je ljubezen do knjige prebudila zelo zgodaj. Takole je zapisal: »Poleg skrbnega doma je bila knjiga skoraj edina lepota moje mladosti. Skromna domača hiša je bila poleti in pozimi tudi čitalnica. Z očetom sva dolgo v noč bdela in brala, kar sva kje dobila. V višjih razredih ljudske šole so bili zanimivi samo tisti dnevi, ko je gospod nadučitelj delil knjige iz skromne šolske biblioteke. Društvo je imeo samo toliko pomena, kolikor je premoglo knjig in gledaliških predstav.« (Književni glasnik DSM 1940, 17.)

Klasično gimnazijo je v trdih razmerah med prvo svetovno vojno obiskoval v Mariboru, končal pa v Ptujju l. 1921. Bogoslovje je dovršil v Mariboru in l. 1926 nekaj mesecev kaplanoval v Vuzenici. V jeseni 1926 je odšel nadaljevat študij v Pariz, od koder se je vrnil čez dve leti. Od 1928 do 1933 je bil profesor bibličnih ved v Mariboru, nato do druge vojne katehet na ptujski gimnaziji; med tem je l. 1938 dosegel doktorat iz bogoslovja. L. 1941 se je pred okupatorjem iz Ptujja skozi Ljubljano in Trst umaknil v Košano (prim. črtico *Od spomladi do zime 1941*), iz Košane pa l. 1944 v Belo Krajino. Nekaj časa je učil na črnomaljski gimnaziji in postal član Verske komisije, l. 1945 je prišel v Ljubljano, bil zvezni poslanec (1945—1949), član Verske komisije, l. 1947 postal profesor bogoslovne fakultete, kjer je še danes. L. 1952 je za Finžgarjem prevzel uredništvo Mohorjeve družbe, ki ga tudi še vedno opravlja.

Cajnkarjevi pisateljski začetki segajo v srednjo šolo in so zakopani v rokopisnih dijaških listih, če so kje ohranjeni. V Mariboru se je družil s filozofom J. Janžekovičem, v Ptujju s pesnikom E. Kocbekom in v bogoslovju s pesnikom Antonom Bošteletom. Tedaj je že objavil nekaj črtic v *Vigredi*. Ob študiju v Parizu in službi v Mariboru mu ni ostalo ne časa ne moči za leposlovno delo. Prevedel je samo Ghéonovo dramo *Sultanova hči* (za Kuretov Ljudski oder) in na prošnjo svojih študentov napisal igro *Pot mladosti*. Potem pa ni več mogel odložiti peresa. Pisal je črtice za *Mladiko* in l. 1937 je izšlo v *Domu in svetu* prvo poglavje njegove drame *Potopljeni svet*. Zaradi krize *Doma in sveta* je naslednje

leto celotno delo izdala Nova založba. Še istega leta so dramo z velikim uspehom igrali v Ljubljani (Ciril Debevec), pozneje pa tudi v Mariboru in Celju.

Potopljeni svet je tragedija katoliškega duhovnika, ki hoče biti na vse strani radikalen, slednjič pretrga celo zveze s Cerkvijo in ubere lastno pot. Šele po bridkih razočaranjih in trpljenju se dvigne iz miselnih in nravnih zmešnjav časa ter se vrne k svojemu poklicu. Pisatelju ni šlo za razgibano dejanje, marveč predvsem za bistro misel o dolžnostih kristjana; to je podal v izbrušenem dialogu. To je značilnost in odlika tudi njegovega nadaljnjega pisanja. France Koblar je zapisal, da je Cajnkar s to dramo v mlado slovensko slovstvo uvedel novo vrsto miselne poezije (Slovenec 11. X. 1938).

Zgodbo V planinah (1940) bi lahko imenovali novelo o sončno lepi ljubezni, ki se je na izletih in pogovorih po Pohorju spletla med profesorjem Dolinarjem in profesorico Vrtnikovo. Planine so pisatelju simbol življenja, ki je dvignjeno nad amazane nižine.

Med drugo svetovno vojno so izšli Cajnkarjevi Razgovori (1942). Tu je avtor v obliki razgovorov, ki so bolj eseji kakor novele, opozoril na mnoga pereča življenjska vprašanja, na kričeče krivice in nravni nered v tedanji družbi. Pri tem je poudaril dolžnost kristjana in duhovnika, da sodeluje pri nastajanju pravičnejšega in boljšega sveta.

V Razgovorih, ki so vsi razen enega izšli najprej v Mladiki in Dejanju, pisatelj večkrat nastopa v vlogi profesorja, ki prijateljsko kramlja s svojimi dijaki in jim odgrinja svetle in mračne skrivnosti življenja in človeške usode. Roman Noetova barka, ki ga je napisal v Košani (izšel 1945, ponatis 1970), pa je ves posvečen študentom in profesorjem v Starem mestu ob Dravi, to je v Ptujju. Pisatelj riše življenje v našem podeželskem mestecu pred zadnjo vojno, »ko so se začele potapljati stare oblike življenja«. (Zato naslov romana Noetova barka!) V središču zgodbe sta prof. dr. Vidmar in osmošolka Stanka Travnova, vzorna predstavnik starejšega in mlajšega rodu, ki se končno popolnoma uglasita in se skupno odpravita v življenje. Avtor, ki je tudi v drugih delih marsikaj povedal o sebi, se je tukaj skrnil za podobo kateheta in pisatelja dr. Toneta Perka.

Za svobodo (1946) je drama v štirih dejanjih, postavljena v čas osvobodilnega boja, ko je bil ogrožen naš narodni obstoj. Godi se na Krasu, kjer se usodno čutijo kvarne posledice dvajsetletnega italijanskega pritiska na slovenski živelj. V drami je poudarjena naša pravica do življenja in dolžnost zvestobe narodu in domovini, ki jo je treba braniti tudi z lastnim življenjem, kadar je ogrožena.

Po vrnitvi (1947) je aktualna večerniška povest, podoba slovenske vasi prve mesece po osvoboditvi, ko so se ljudje iz raznih krajev vrnili na svoje domove in se lotili dela. Revolucija in strašna doživetja druge svetovne vojne so spremenila ljudi in njihove nazore ter medsebojne odnose. Cajnkarjeva misel je, da je rešitev našega kmečkega človeka v novem odnosu do dela. Veselje pri delu je vsaj tako važno kakor dobra letina ali lep dom.

Križnarjevi (1952, 1965) so kronika lepe in srečne kmečke družine in Cajnkarjeva avtobiografija tja do nove maše (Vladko). Povest je nastala med vojno v Košani. Avtor pravi, da Križnarjevih ni napisal kot obvezen vzorec za krščansko družino, ampak je imel pred očmi resnično družino, v kateri je sam do-

raščal. Tistim, ki mu očitajo tendenco in moraliziranje, pa je odgovoril: »Lepi in dragoceni ljudje imajo prav gotovo večjo pravico do umetniške upodobitve kakor izmišljena pravljicična bitja ali slabi, resnično živeči ljudje. Tega načela sem se vedno držal« (Nova pot 1953, 34).

Končno je posegel Cajnkar tudi v našo zgodovino. Povest Sloven iz Petovije (1955) se godi ob koncu devetega stoletja v Panoniji, ko so vodilni Sloveni sanjali o lastni kneževini. Ker pa so bile sovražne sile močnejše, je bila ta velika ideja s svojimi nosilci vred kruto zatrta. Ob zatonu našega narodnega plemstva je slovenstvo rešil naš preprosti človek — orač in kopač, kosec in drvar, pastir, hlapec in delavec, slovensko besedo pa so rešili očetje in matere, ki so jo od rodu do rodu izročali svojim otrokom vse do naših dni (str. 191). Isto snov je Cajnkar tudi dramatisiral (Petovijska tragedija, 13 slik, 1954) in »otožno tragedijo« posvetil pisateljema Finžgarju in Mešku.

Nato sta izšli še dve Cajnkarjevi drami: Zvestoba (3 dejanja, 1954) in enodejanka Drugače, kakor je bilo zasnovano (1957). V prvi je poudarjena dragocena vrednota zvestobe do človeka in naroda, resnice in pravice, svobode in ljubezni, v drugi pa vidimo, v kakšne stiske zabrede, kdor ne zna doseči ravnotežja med svojo duševnostjo in telesnostjo.

Da bo seznam Cajnkarjevih spisov popolnejši, naj omenim še religiozne in filozofske eseje, ki sodijo v njegovo strokovno področje, napisani pa so v enakem slogu kakor njegova leposlovna dela. Kot knjige so izšli: Luč sveti v temi (1937), Očenaš ali razlaga Gospodove molitve za naš čas (1940), Esej o cerkvenem govorničarstvu (1958), Misli o svetopisemskih knjigah (1962). V raznih revijah (največ v Novi poti, ki jo urejuje že 22. leto) in zbornikih pa je objavil okoli 90 člankov in razprav, v katerih obravnava sodobna verska, nazorska in drugi kulturna vprašanja. Ob vsem tem pa je opravil pomembno delo tudi kot urednik in organizator pri Cirilmetodijskem društvu in pri Mohorjevi družbi.

S. Cajnkarju pripada lepo mesto v novejšem slovenskem slovstvu. Kot izdelana osebnost ima lasten slog in pogled na življenje. Človek mu je največja dragocenost vidnega sveta, važnejša pa mu je duhovna stran njegove biti. »Ne morem popisovati človekovih oči, las, ust, rok in postave sploh. Zato poskušam povedati drugače, kakorkoli, z besedami, ki pomenijo neko doživetje, neko misel, hrepenenje ali kaj podobnega« (V planinah 5—64). Najbolj priljubljene in najbolj uspele oblike njegovega izražanja so dialog, diskusija in meditacija.

Leposlovno delo jemlje Cajnkar z veliko resnobo in zavestjo odgovornosti, ki jo pri mnogih pisateljih pogrešamo. Umetnost naj odkriva zakone, zmedo in red življenja, razgrinja pisane zgodbe neštetihi človeških usod, različnost značajev in razvoj misli, hotenja in čustvovanja najrazličnejših osebnosti (NP 1953, 158).

Cajnkar je življenjski optimist. Pogosto govori o lepoti in smislu življenja ter o veličini dela za vzgojo dobrega človeka in za pravičnejšo ureditev sveta. Že leta 1940 je zapisal, da se bojuje za neko jasno in svetlo smiselno svetlo in človeškega dogajanja. Umetnost mu je pot do umevanja življenja. In tej veliki nalogi je ostal zvest v vseh svojih leposlovnih delih.

Jože Gregorič
Krka